

F. Thissen, *Bewoners en nederzettingen in Zeeland. Op weg naar een nieuwe verscheidenheid* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1995, Nederlandse geografische studies 191; Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Amsterdam: Instituut voor sociale geografie, Faculteit ruimtelijke wetenschappen Universiteit van Amsterdam, 1995, 237 blz., f37,50, ISBN 90 6809 207 3, ISSN 0169 4839).

De provincie Zeeland is in de laatste dertig jaar sterk ontsloten geraakt. In geen ander deel van Nederland zijn de reistijden naar de Randstad en die tussen de verschillende delen van de regio zelf, in zo'n korte tijd, zo sterk verminderd. Juist hierdoor lijkt Zeeland extra beïnvloed door grootschalige processen: migratie, economische globalisering en vergrijzing. Wat dit betekent voor de bevolking van de Zeeuwse dorpen en stadjes is het onderwerp van de dissertatie van F. Thissen. Kern van de studie is de vraag welke soorten nederzettingen zich (kunnen) ontwikkelen als woonomgeving met voor nader omschreven groepen bewoners aantrekkelijke kenmerken.

Drie boeiende, maar sterk verschillende, *case-studies* vormen de empirische basis van de studie. Thissen onderzoekt met een 'ecologische benadering' de veranderde eisen van de bevolking aan de directe omgeving. Het 'ecologische' schuilt in de — wat voor de hand liggende — gedachte dat een woonomgeving meer of minder geschikt zal zijn voor de ontplooiing van een bepaalde levensstijl. En aangezien een levensstijl wordt verondersteld de afgeleide te zijn van de maatschappelijke positie van de bewoner, zoekt de auteur in de *case-studies* naar relaties tussen kenmerken van de omgeving en de maatschappelijke positie van de lokale bevolking.

In de eerste *case-studie* worden de verhuismotieven van vertrekkers uit kleine kernen op Schouwen-Duivenland besproken. Daarbij wordt gekeken of er een lokale woningmarkt bestaat. In de kleine kernen heerst onrust over het krappe aanbod van woningen in de eigen woonplaats. Veel geduld en weinig wensen zijn voorwaarden voor een nieuwe woning in de eigen woonplaats. Dit veroorzaakt migratie vanuit de kleine kernen naar elders in de regio: naar het regionale centrum Zierikzee of orthodox bevindelijke dorpen. Starters en mensen die aanmerkelijk beter willen gaan wonen vormen hierin de hoofdmoot. Thissen constateert wat droogjes dat er geen 'dorpse', maar een regionale woningmarkt bestaat, met instemming van de meerderheid van de vertrekkers. Immers 'nog geen 20% van alle vertrekkers' bleek uiteindelijk in de woonwensen gefrustreerd.

De tweede *case-studie* betreft de vraag naar het sociaal-netwerk en de zorgbehoefte van ouderen in de Bevelanden. Is de zorgzame samenleving hier realiteit? Thissen onderscheidt twee groepen ouderen: de autochtone ouderen en de pensioenmigranten die juist na een loopbaan naar aantrekkelijke delen van het platteland verhuizen. In de Bevelanden zijn beide typen aanwezig. Tussen hen bestaan sterke verschillen in woongeschiedenis, welstand en opbouw van het sociale netwerk. Thissen constateert dat het sociale netwerk van burens en vrienden informele hulp biedt aan alleen autochtone ouderen in een kleine woonkern. De pensioenmigranten blijven hier buiten. Ze bezitten veelal geen omvangrijk lokaal sociaal-netwerk, maar compenseren dit door het wonen in de grotere plaatsen met een relatief uitgebreid voorzieningenniveau.

In de derde *case-studie* worden de deelname aan, bereikbaarheid en kwaliteit van de sociale kaart van Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen onderzocht. De meeste bewoners, zo blijkt, hanteren een regionaal kader voor hun arbeidsmarkt en in hun sociale en culturele activiteiten. Daarbij is het gebruik van een auto een voorwaarde. Laag opgeleide bewoners, vrouwen en ouderen blijven aangewezen op de schrale lokale voorzieningen.

De laatste hoofdstukken bespreken de dynamiek van het nederzettingenpatroon in Zeeland in de periode 1971-1993. Thissen constateert enerzijds regiovorming en anderzijds het ontstaan van differentiatie in woonmilieu tussen kernen. Hij wijst op de sociaalruimtelijke uitsortering van verschillende bevolkingsgroepen over uiteenlopende typen nederzettingen. Financiële kracht, religie en levensfase blijken de belangrijkste coördinaten op de sociale atlas van Zeeland. Het ontstaan van 'mooie', 'suburbane', 'schrane' en 'orthodox-bevindelijke' dorpen ziet hij als een gevolg van de schaalvergroting, gewestvorming en *counterurbanisation*. Economische herstructurering treft de regionale industriële centra en de oude hoofddorpen op de eilanden, terwijl de groei zich concentreert in de 'mooie' en 'suburbane' dorpen. De 'religieuze' dorpen weten hun karakteristiek te bewaren. Echter, de passages over de indeling in nederzettingstypen zijn niet de sterkste in het boek. Het was nuttig geweest, indien op dit punt Zeeland werd afgezet tegen andere perifere plattelandsgebieden.

Het boek gunt de lezer een gedetailleerde blik in de recente ontwikkeling van het Zeeuwsche platteland. Het accent ligt op de analyse hiervan en niet op een historische beschrijving. De auteur stelt verklaringsvragen en de variabelen worden op hun sterkte onderzocht. Thissen kiest daarbij uit een baaiert van hypothesen en methodieken. De tekst wordt ondersteund door statistische procedures, tabellen en een groot aantal kaarten en figuren, die soms wel heel veel informatie tegelijk bevatten. Toch, in wezen leest het boek als een moderne sociografie — minder belast met de pretentie *alles* over de regio te melden, maar wel het leven van elke dag verbindend met grootschalige ontwikkelingen. Het boek eindigt, zoals een sociaal-geograaf betaamt, met een perspectief op de toekomst en scenario's voor het beleid.

Maarten Duijvendak

W. Jansen, *Kunstopdrachten van de Rijksgebouwendienst na 1945* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1995, 195 blz., f85,-, ISBN 90 6450 195 5).

Het is jammer, maar de titel beschrijft de inhoud van dit boek zeer onvolledig. De eigenlijke kunstopdrachten vormen slechts een beginpunt voor de verdere opzet van het boek. De verwachting dat hier de betekenis van een groot aantal kunstwerken zal worden beschreven komt niet uit. Alleen een overzicht van de kunstopdrachten (met foto's) die door de rijksgebouwendienst zijn verstrekt en zijn opgeleverd van 1862 tot 1995 en de appendix komen hieraan tegemoet. Het overzicht is daarbij tussen de zeven hoofdstukken, waaruit het boek verder bestaat, lukraak verdeeld. De chronologische indeling in hoofdstukken wordt daarbij door het overzicht niet gevolgd. Het hoofdstuk over het naoorlogse debat over de verhouding tussen architectuuren beeldende kunst 1945-1968 is rustig ingebed tussen een lijst en foto's van kunstwerken uit de jaren tachtig.

De inhoud van het hierboven aangegeven hoofdstuk geeft al aan dat het in dit boek niet gaat om de kunstopdrachten zelf. Dit boek schetst eerder het kader waarin de kunstwerken tot stand kwamen. Centraal staat daarbij het ontstaan van de percentageregeling voor overheidsgebouwen en de uiteindelijke uitvoering ervan tot 1995. In 1951 werd er in de ministerraad een besluit genomen 'dat bij werkelijk belangrijke gebouwen de rijksgebouwendienst kan voorstellen een bedrag van bijvoorbeeld 1,5% van de bouwsom te bestemmen voor decoratieve aankleding, waarbij dit voorstel dan op normale wijze wordt